

Please note! This is a self-archived version of the original article.

Huom! Tämä on rinnakkaistallenne.

To cite this Article / Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Granlund, J. & Hakala, E. (2020) Näkymättömästä näkyvää : kielitietoisuus on avain jatkuvaan kielen oppimiseen. TAMK-konferenssi – TAMK Conference 2020. Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisuja, Erillisjulkaisuja, s. 20 - 28.

URL: <https://www.tamk.fi/web/tamk/-/julkaisu-tamk-konferenssi-tamk-conference-2020.html>

2. Näkymättömästä näkyvää – kielitietoisuus on avain jatkuvaan kielen oppimiseen

Johanna Granlund, lehtori, Pedagogiset ratkaisut/Kielet ja viestintä, Tampereen ammattikorkeakoulu

Ella Hakala, lehtori, Pedagogiset ratkaisut/Kielet ja viestintä,, Tampereen ammattikorkeakoulu

Hankkeen nimi: Kohti korkeakoulua (KORKO)

Avainsanat: kielitietoisuus, monikielisyys, opettaja

Tiivistelmä

Ulkomaalaistaustaisten opiskelijoiden määrän ennustetaan tulevaisuudessa kasvavan voimakkaasti. Opiskelijajoukko on heterogeeninen, mutta heitä yhdistää tarve oppia suomen kieltä. Tällöin korostuu kielitietoisien substanssin opettajan rooli: hänen tulee tuntea oman alansa kielenkäytön konventiot ja tunnistaa ja tunnustaa kielen merkitys ammatillisuuden ja ammatillisen identiteetin rakentajana. Kielitietoisuus tarkoittaa siis kielen oleellisuuden ja kaikkiallisuuden tunnistamista. Sen tarkoituksena on tehdä kielestä ja sen käyttämiseen liittyvistä tavoista näkyviä.

Substanssin opettajan ei ole tarkoitus korvata suomen kielen opettajaa, eikä hänen tarvitse olla kielen asiantuntija voidakseen opettaa kielitietoisuutta. Kielitietoinen opettaja huomioi kielen opetuksessaan ja ohjaa opiskelijaa havainnoimaan oman alansa kieltä erilaisissa tilanteissa. Oleellista on se, että kielellisten ilmiöiden pohdiskeluun ja havainnointiin rohkaistaan.

Kielitietoinen lähestymistapa voi parhaimmillaan sysätä liikkeelle positiivisen kierteen, jossa opiskelija kokee kehittyvänsä ammatillisesti ja samalla saavansa itseluottamusta suomen puhujana ja päinvastoin. Kielitietoisuus synnyttää välittömän ilmapiirin, jossa kieltä on turvallista käyttää ja kielestä on helppoa puhua.

Johdanto

Tulevaisuudessa monikielisiä opiskelijoita on ammattikorkeakoulussa paljon nykyistä enemmän. Heidän suomen kielen osaamisensa ei ole vain kieltenopettajien asia.

Suomalainen koulutusjärjestelmä on perinteisesti käsitetty yksikieliseksi. Väestöennusteiden mukaan monikielisten määrä on kuitenkin jatkuvasti kasvamassa (Lehtonen & Rätty 2018). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus on myös raportissaan todennut, että maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden määrä korkeakouluissa kasvaa voimakkaasti: se lähes nelinkertaistui vuodesta 2012 vuoteen 2017. Ammattikorkeakoulun näkökulmasta huomionarvoista on, että ammattikorkeakoulu on tilastojen valossa ollut korkeakoulututkinnoista selvästi suosituin maahanmuuttajataustaisten keskuudessa. (Airas ym. 2019, 44.) Tulevaisuudessa monikielisten opiskelijoiden määrä tulee yhä lisääntymään, sillä vuonna 2018 maahanmuuttajataustaisista suomalaisista lähes puolet oli alle kouluikäisiä ja alle 30-vuotiaita peräti 96 % (Tilastokeskus nd).

Tämän artikkelin tarkoituksena on avata lukijalle kielitietoisuuden käsitettä ja sitä, mitä se voi ammattikorkeakoulussa tarkoittaa ja miten sen avulla ulkomaalaistaustaisten opiskelijoiden opintoja

voidaan tukea. Usein ajatellaan, että kaikki kieleen sidoksissa oleva koskee vain ennen kaikkea koulutettua kielenopettajaa. Artikkelin tavoitteena on kuitenkin herättää lukijaa huomaamaan, että kaikki yhteisön jäsenet voivat tahoillaan toimia kielitietoisesti, jolloin koko yhteisö voi paremmin. Tekstissä käytetään maahanmuuttajuuteen liittyvää terminologiaa yleisesti käytössä olevalla tavalla: monikielisellä tarkoitetaan henkilöä, joka käyttää limittäin useita eri kieliä tai kielimuotoja (Martin 2016), maahanmuuttajataustaisella henkilöä, jonka toinen tai molemmat vanhemmista ovat maahanmuuttajia ja ulkomaalaistaustaisella henkilöä, joka on joko maahan muuttanut tai Suomessa syntynyt maahanmuuttajien jälkeläinen eli maahanmuuttajataustainen (Airas 2019, 30).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016, 28) määrittelevät kielitietoisuuden kielen oleellisuuden tunnistamisena: kieli on läsnä niin oppimisessa, opetuksessa kuin oppilaitoksien toimintakulttuurissakin. Kielitietoisuuden tarkoituksena on tehdä tästä kaikkialla olevasta kielestä ja sen käyttämiseen liittyvistä tavoista näkyviä (Malinen 2019, 13).

Kielitietoisuudella tarkoitetaan myös sekä oppilaitoksien monikielisyyden tiedostamista ja monikielisyyden hyväksymistä positiivisena kielellisenä resurssina että käsitteellisen [ammattialaan liittyvän] kielen opettamista osana kaikkia opintokokonaisuuksia (Suuriniemi 2019). Ammattikorkeakoulun näkökulmasta kielitietoisuus tarkoittaa ensinnäkin sitä, että opiskelijoiden erilaiset kielitaustat tunnistetaan ja otetaan huomioon. Lisäksi on tärkeää, että opettajat tiedostavat roolinsa oman alansa kielen asiantuntijoina, jotka voivat ohjata opiskelijaa havainnoimaan kielen ilmiöitä.

Kielitietoinen opettaja tukee kielen oppimista

Kielitietoisen koulutuksen lähtökohtana voidaan pitää sitä, että monikieliset opiskelijat tunnistetaan heti opintojen alussa. Ulkomaalaistaustaisten opiskelijoiden tavoittamiseen ei korkeakouluissa vielä ole toimivaa tapaa. Jo nyt suomenkielisissä tutkinto-ohjelmissa opiskelee jonkin verran sellaisia opiskelijoita, joiden kielitausta ei ole suomi, ja kuten edellä mainittiin, määrä kasvaa. Englanninkielisissä tutkinto-ohjelmissa monikielisiä opiskelijoita on paljon. Kokonaisuutena ulkomaalaistaustaiset opiskelijat muodostavat ryhmän, joka on kielitaitotasoltaan, lähtökohdiltaan ja elämäntilanteiltaan heterogeeninen (Airas 2019, 25). Yhteistä heille on tarve kehittää suomen kielen osaamistaan.

Ammattikorkeakouluissa opetussuunnitelmat ovat melko tarkasti rajattuja, eikä suomen kielen opintoja välttämättä mahdu omaan opintosuunnitelmaan. Lisäksi saattaa olla niin, että sopivaa kurssia ei ole saatavilla, jolloin ulkomaalaistaustaisen opiskelijan suomen kielen kehittäminen jää itsenäisen opiskelun varaan. Tunnollisimmat opiskelijat toki ottavat vastuuta omasta oppimisestaan, mutta monelle käy kuitenkin niin, että kielitaidon kehittäminen unohtuu muiden opintojen paineessa. Monet myös ajattelevat, että suomea opiskellaan vain suomen kursseilla, vaikka todellisuudessa oppiminen jatkuu myös luokkahuoneen ulkopuolella, kuten esimerkiksi työharjoittelussa. Tällöin korostuu kielitietoisen substanssin opettajan rooli: hänen tulee tuntea oman alansa kielenkäytön konventiot ja tunnistaa ja tunnustaa kielen merkitys ammatillisuuden ja ammatillisen identiteetin rakentajana (Arola & Seppä 2019; Andersen & Ruohotie-Lyhty 2019).

Kielitietoinen opettaja myös huomioi kielen opetuksessaan ja ohjaa opiskelijaa havainnoimaan oman alansa kieltä erilaisissa tilanteissa. Tavoitteena on, että kielen oppimisesta tulee jatkuvaa. Ideaalissa tilanteessa substanssin opettaja ja kieltenopettaja pääsevät yhteistyössä hyödyntämään omaa osaamistaan (Komppa ym. 2014, 15). Kelan ja Kompan (2011, 188) tutkimuksen mukaan opiskelijat kokevat kielen ja ammattialan opiskelun tukevan toisiaan, myös opetus- ja kulttuuriministeriö (2017, 30) suosittaa kielenoppimisen integrointia ammattiaineiden opetukseen.

Substanssin opettajan ei ole tarkoitus korvata suomen kielen opettajaa. Kielitietoisessa opetuksessa ei ole kyse vain oikeakielisyydestä, vaan tärkeää on ymmärrys siitä, että jokaisella alalla (tai oppiaineella) on oma tapansa käyttää kieltä ja esittää asioita (Harmanen 2013). Esimerkiksi matematiikan kielessä verbeillä kertoa tai supistaa on oma merkityksensä, joka poikkeaa tavanomaisesta. Hoitoalan kielessä taas vaikkapa kirjaamisessa noudatetaan tietynlaisia konventioita: kieli on usein tiivistä ja passiivimuotoista. Kun opettaja on tietoinen omalle alalleen ominaisista tavoista käyttää kieltä, hän voi helpommin ohjata opiskelijoita oppimaan. On hyvä muistaa, että opettajan ei tarvitse olla kielen asiantuntija voidakseen opettaa kielitietoisuutta, eikä opettajalla tarvitse olla jokaiseen kieleen liittyvään kysymykseen vastausta (Andersen & Ruohotie-Lyhty 2019). Oleellista on, että kielellisten ilmiöiden pohdiskeluun ja havainnointiin rohkaistaan, ja siten opettaja ohjaa opiskelijaa kielitietoiseen toimintaan.

Opettajan kielitietoinen lähestymistapa kietoutuu myös opiskelijan ammatillisen identiteetin kehittymiseen opintojen aikana.

Ammatillinen identiteetti ja ammattitaito muodostuvat suurelta osin juuri alan omien kielenkäyttötapojen ja käytänteiden hallinnasta (Härmälä 2008, Sunin 2010, 45 mukaan). Nieminen (2011, 85) on väitöstutkimuksessaan todennut, että se, millaiseksi kielenkäyttäjäksi ulkomaalaistaustainen kielenpuhuja itsensä kokee, vaikuttaa sekä hänen itseluottamukseensa että ammatilliseen toimijuuteensa. Kielitietoinen lähestymistapa voi siis parhaimmillaan sysätä liikkeelle positiivisen kierteen, jossa opiskelija kokee kehittyvänsä ammatillisesti ja samalla saavansa itseluottamusta suomen puhujana ja päinvastoin.

Oleellista olisi myös suhtautua ennakkoluulottomasti opiskelijan omaan äidinkieleen ja, kuten kielitietoisuuden käsitettä määriteltäessä todettiin, pitää sitä ennemminkin resurssina kuin taakana. Aallon ja Tarnasen (2015, 73) mukaan äidinkielen merkitys usein ohitetaan, vaikka äidinkieli kytkeytyy sekä oppimistuloksiin että oppijan identiteetin kehittymiseen. Opiskelija voi esimerkiksi hahmottaa oman alansa käsitteitä kirkkaammin oman äidinkielensä merkitysrakenteiden kautta, mikä edistää oppimista myös suomen kielellä. Käsitteiden määrittäminen rinnakkain sekä suomeksi että opiskelijan äidinkielellä vaatii opettajalta halua ja aikaa heittäytyä mukaan keskusteluun kielestä.

Lopuksi

Alun perin kielitietoisuuden käsite (engl. language awareness) on syntynyt huomiosta, jonka mukaan oppilaat ovat koulumaailmassa eriarvoisessa asemassa riippuen heidän kielellisistä valmiuksistaan ja kotonaan omaksumasta [sosioekonomisesta taustasta riippuvasta] tavastaan käyttää kieltä (Andersen & Ruohotie-Lyhty

2019). Vaikka nykyään kielitietoisuus on laajentunut käsittämään myös monikielisyyteen liittyviä asioita, pyrkimys tasa-arvoon on yhä kielitietoisuuden keskiössä.

Keväällä 2019 alkaneessa ohjauksen, hakupalveluiden ja kieltenopetuksen yhteisessä KORKO-hankkeessa pyritään edistämään sekä ulkomaalaistaustaisten opiskelijoiden hakeutumista korkeakouluun että heidän opintojensa etenemistä TUNI-yhteisössä (KORKO-hanke nd). Kielitietoisuus synnyttää välittömän ilmapiirin, jossa kieltä on turvallista käyttää ja kielestä on helppoa puhua. Kielitietoisuus on koko hankkeen lävistävä käsite, sillä sen avulla voidaan lisätä ja vahvistaa tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä korkeakouluyhteisössä: yhdenvertainen toimijuus syntyy vuorovaikutuksessa.

Pohdittavaksi

Miten opettaja voi sitten toimia ollakseen kielitietoinen? Kuten artikkelissa mainittiin, kyse ei ole siitä, että ammattialan opettajan pitäisi osata vastata kielioppia koskeviin kysymyksiin tai olla muutenkaan kielen opettaja. Enemmänkin tarvitaan ajattelutavan muutosta, uudenlaista suhtautumista opetettavaan aineeseen ja omaan äidinkieleen. Jokainen meistä tunnistaa käskymuodon, jota esimerkiksi ohjeissa käytetään. Ei tarvitse tietää kielioppitermiä imperatiivi voidakseen ohjata opiskelijaa havainnoimaan, miltä verbit ohjeteksteissä näyttävät.

Lähteet

Aalto, E. & Tarnanen, M. 2015. Kielitietoinen aineenopetus opettajankoulutuksessa. Teoksessa Kalliokoski, J., Mård-Miettinen, K. & Nikula, T. (toim.) Kieli koulutuksen resurssina: vieraalla ja toisella kielellä oppimisen ja opetuksen näkökulmia. AFinLa-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2015 / n:o 8, 72–90.

Airas, M., Delahunty, D., Laitinen, M., Shemsedini, G., Stenberg, H., Saarilampi, M.-L., Sarparanta, T., Vuori, H. & Väättä, H. 2019. Taustalla on väliä. Ulkomaalaistaustaiset opiskelijat korkeakoulupolulla. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 22:2019.

Andersen, L.K. & Ruohotie-Lyhty, M. 2019. Mitä on kielitietoisuus ja miten se näkyy koulussa?. Kieli, koulutus ja yhteiskunta 10(2). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa>

Arola, T. & Seppä, M. 2019. Kielitietoisella ohjauksella vauhtia ammattikielen oppimiseen. Kieli, koulutus ja yhteiskunta 10(1). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-helmikuu-2019/kielitietoisella-ohjauksella-vauhtia-ammattikielen-oppimiseen>

Harmanen, M. 2013. Kieli- ja tekstitietoisuutta kouluun! Kielitietoinen koulu ja äidinkielen ja kirjallisuuden opetus. Kieli, koulutus ja yhteiskunta 4(5). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2013/kieli-ja-tekstitietoisuutta-kouluun-kielitietoinen-koulu-ja-aidinkielen-ja-kirjallisuuden-opetus>

Kela, M. & Komppa, J. 2011. Sairaanhoidajan työkieli –Yleiskieltä vai ammattikieltä? Funktionaalinen näkökulma ammattikielen oppimiseen toisella kielellä. Puhe ja kieli 31:4, 173–192.

Komppa, J., Jäppinen, T., Herva, M. & Hämäläinen, T. 2014. Korkeakoulutuksen ammatilliset suomi toisena kielenä -viitekehykset. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Aatos-artikkelit 16. Helsinki.

KORKO-hanke. nd. Ohjausta ja kieliopintoja. Luettu 9.1.2020.
<https://projects.tuni.fi/korko/>

Lehtonen, H. & Rätty, R. 2018. Kielitietoisia käytänteitä monikielisessä koulussa: kokemuksia toimintatutkimuksesta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 9(3). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kielikoulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisia-kaytanteita-monikielisessa-koulussa-kokemuksia-toimintatutkimuksesta>

Malinen, H. 2019. Anna lapselle ääni. *Kieli- ja kulttuuritietoisuuden voima kasvatuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Martin, M. Monikielisyys muutoksessa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 7(5). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kielikoulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2016/monikielisyys-muutoksessa>

Nieminen, S. 2011. Kuulumisen politiikka. *Maahanmuuttajasairaanhoitajat, ammattikuntaan sisäänpääsy ja toimijuuden ehdot*. Acta Universitatis Tamperensis 1616. Tampere: Tampereen yliopisto. Akateeminen väitöskirja.

Opetushallitus. 2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. Helsinki.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2017. Maahanmuuttajien koulutuspolut ja integrointi. Kipupisteet ja toimenpide-esitykset II. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki.

Suni, M. 2008. Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 94. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Akateeminen väitöskirja.

Suni, M. 2010. Työssä opittua: työntekijän näkökulma ammatilliseen kieli- ja viestintätaitoonsa. Teoksessa Garant, M. & Kinnunen, M. (toim.) *Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2010 / n:o 2, 45–58.

Tilastokeskus. nd. Maahanmuuttajat väestössä. Luettu 9.1.2010. Maahanmuuttajataustaisen väestön ikärakenne. https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html#tab1485503695201_2